

ФІЛОСОФІЯ

УДК 1(091)

Данканіч А. С.,
кандидат філософських наук
доцент кафедри філософії,
Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара
(Україна, Дніпро), E-mail: artem_dankanich@yahoo.com

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ТЕОЛОГІЇ ФЕМІНІЗМУ

***Анотація.** Добре відомо, що завданням теології фемінізму є критичний аналіз і реконструкція гендерних парадигм в теологічній площині. Вона піддає сумніву теологію, яка обґрунтовує домінування чоловіків, вважаючи останніх носіями Божественного, Богоподібності, та можливості репрезентувати Бога в якості церковних лідерів. Теологи М. Дейлі, Р. Рутер, Е. Шюслер-Фьоренца наголошують на тому, що об'єктом критики теології фемінізму виступає також позиція, згідно якої, жінки були створені Богом, щоб бути покiрними чоловікам, а будь-які спроби і намагання не визнавати таку субординацію розцінюються як гріх.*

***Ключові слова:** теологія фемінізму, християнство, традиція.*

В ХХ столітті в межах християнства виникає чимала кількість теологій, покликаних осмислити сутність християнської традиції і надати їй нового і актуального звучання. Особливо продуктивним і багатим на такі нові теології був протестантизм. Чималий внесок також належить і католицькій релігійній думці. Однак саме в протестантських теологічних школах відбувається глибока рефлексія не тільки над обрядовими формами богослужіння церков, а й над основними концептами теології традиційного християнства. Безумовно, поряд з католицизмом та православ'ям саме протестантизм особливо проникливо відчув ті зміни, що сталися в європейській культурі наприкінці ХІХ початку ХХ століття. Як справедливо зазначає один з відомих дослідників сучасної християнської теологічної думки Д. Форд, глобальні соціокультурні зміни, які відбулися в період між європейським середньовіччям і кінцем ХІХ-го століття, призвели до значних змін і трансформацій в житті та набули глобальних наслідків. Головними серед них були Ренесанс і Реформація, колонізація Америки, Просвітництво, американські і французькі революції, ріст націоналізму, промислова революція, розвиток природничих наук, технологій, медицини і гуманітарних галузей знання. В цей же час особливого впливу набула бюрократія, конституційна демократія, нові засоби ведення війни і комунікації, масової освіти і програм суспільної охорони здоров'я, нові напрямки в мистецтві, філософії і релігії. Теологи, будучи членами суспільств, церков і академічних інститутів, відчували вплив цього інноваційного і драматичного періоду [4, с. 1].

Як вже зазначалося, протестантизм особливо проникливо відчував і реагував на соціокультурні зміни в європейському культурному просторі. Так, в ХІХ столітті виникає ліберальна протестантська теологія, яка в цілому намагалася слідувати світоглядним, культурним, економічним, політичним і науковим трендам свого часу. Саме ліберальна протестантська теологія в особах Ф. Шлейермахера, А. Річля, А. Гарнака, Е. Трьольча знаменувала першу спробу в історії теології переосмислення християнського надбання за його двотисячолітню історію. На початку ХХ століття ліберальна протестантська теологія переживала важку кризу. Ідеали лібералізму зазнали нищівної критики і краху в період Першої світової війни, одразу після закінчення якої виникає діалектична теологія. Представники діалектичної теології К. Барт, П. Тілліх, Е. Бруннер, Р. Бультман здійснили другу

спробу переосмислення і осучаснення християнства в ХХ столітті. Вже в другій половині ХХ століття виникають нові численні християнські теології, які пропонують нову герменевтику християнства. До них можна віднести процес-теологію, секулярну теологію, теологію смерті Бога, теологію надії, теологію звільнення, нарративну теологію, теологію фемінізму і нову католицьку теологію.

Теологія фемінізму виникла в 60-ті роки ХХ століття в США і Західній Європі. Головними представниками вказаної теології є М. Дейлі, Е. Ш. Фьоренца, Р. Рутер, Л. Рассел, Е. Маклохлін, Ю. Пласков та ін. Вона об'єднала жінок-теологів, які були викладачами протестантських і католицьких учбових закладів, а також займалися активною гуманітарною і соціальною діяльністю християнських церков. Головною особливістю теології фемінізму є її боротьба проти патріархату та соціальної і духовної дискримінації жіночого населення. Як і представники теології звільнення, теологи фемінізму проголосили перегляд і критику християнської традиції, наповненої, на їх погляд патріархальним духом поневолення і гніту жінок. Вся історія християнської традиції для представників теології фемінізму є історією нерівності, де чоловіки завжди обіймали провідні посади і ролі в суспільстві і християнській церкві. Таким чином, проголосивши «переоцінку цінностей» в межах християнської традиції, представники теології фемінізму, зосередили свою увагу на пошуку нової теологічної методології, яка б відповідала гендерній рівності в релігійно-соціальній і духовній практиці. Рефлексія досвіду християнської традиції потребувала від представників теології фемінізму вироблення концептуально нових принципів і вихідних засад теологічної думки, герменевтики, соціальної і практичної філософії. Критичний пафос теології фемінізму наповнений поняттями соціальної філософії, теорії гендеру, антропології, біблійної критики. Можна констатувати, що теологія фемінізму ґрунтується на серйозному філософському базисі. Саме тому, метою даної статті є дослідження філософських засад теології фемінізму ХХ століття.

Історично теологія фемінізму пов'язана з широким соціально-політичним рухом за права жінок, який розпочався в другій половині ХІХ та на початку ХХ століття. В період Першої світової війни, коли десятки мільйонів чоловіків приймали участь в бойових діях, жінок почали активно залучали до промислового виробництва, що дало останнім змогу зайняти, на той час, виключно «чоловічі» професій і посади. Розповсюдження комуністичних ідей в Європі також сприяли розвитку феміністичного руху, оскільки артикулювали ідеї всезагальної рівності і братерства, в тому числі і рівності жінок. Під впливом вищезазначених факторів, а також з урахуванням, демографічних проблем, які понесли країни учасники двох світових воєн, вже в 50-ті роки ХХ століття жінки фактично «зрівнялися» в правах з чоловіками. Дослідники визначають цей період як першу хвилю феміністичного руху. Другий період, або друга хвиля фемінізму починається в 60-ті роки ХХ століття. Так, якщо перші вимоги представників феміністичного руху переважно акцентували досягнення політичної та соціальної рівності, то друга хвиля зосередила увагу на виправленні тих фактичних нерівностей, які існують між чоловіками і жінками. Однією з сфер суспільного буття людства, яка справляла потужний вплив на формування соціального погляду на місце і роль жінки була релігія. Розуміючи це, представники феміністичного руху доклали чимало зусиль для того, щоб осмислити релігію і, врешті-решт зрозуміти її автентичне бачення природи жінки. Як вже зазначалося вище, ХХ століття було продуктивним для християнської теологічної думки. Серед численних теологічних рухів за оновлення християнства знайшла своє місце і теологія фемінізму.

Як зазначила один з лідерів цього напрямку Р. Рутер (Rosemary R. Rueter), завданням теології фемінізму є критичний аналіз і реконструкція гендерних парадигм в теологічній площині. Вона піддає сумніву теологію, яка обґрунтовує домінування чоловіків, вважаючи останніх носіями Божественного, Богоподібності, та

можливості репрезентувати Бога в якості церковних лідерів. Р. Рутер наголошує, що об'єктом критики теології фемінізму виступає також позиція, згідно якої жінки були створені Богом, щоб бути покірними чоловіками, а будь-які спроби і намагання не визнавати таку субординацію розцінюються як гріх [6, с. 3].

До ключових робіт представників теології фемінізму належать «Церква і друга стать» (The Church and the Second Sex), «По той бік Бога-Отця: на шляху до жіночої філософії звільнення» (Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation), «Гін/Екологія: Метаетика радикального фемінізму» (Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism), «Квінтесенція: Усвідомлення архаїчного майбутнього» (Quintessence: Realizing the Archaic Future) М. Дейлі (M. Daly), «В пам'ять про неї: Феміністично Теологічна Реконструкція Християнських Витоків» (In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins) Е. Шюслер-Фьоренци (E. Schüssler Fiorenza), «Сексизм і розмова про Бога: На шляху до Феміністичної Теології» (Sexism and God-Talk: Toward a Feminist Theology) Р. Рутер (Rosemary R. Rueter).

Лідер і фактично засновник теології фемінізму в 60-ті роки ХХ століття М. Дейлі наголошує на тому, що основні проблеми сьогодення, до яких вона відносить погіршення стану навколишнього середовища, воєнні конфлікти, расизм, вкрай тяжке становище жіночого населення в світі є безпосереднім результатом і наслідком патріархальної парадигми. Вивчаючи християнську теологію М. Дейлі дійшла до висновку, що вона є негативно налаштованою по відношенню до жінок. Християнство, як зазначає, теолог, засноване на патріархальній концепції божества. Більш того, його історичний і теологічний розвиток здійснювали переважно чоловіки (Апостол Павло, Августин, Фома Аквінський та ін.). Ту ж саму ситуацію наочно демонструють і організаційні структури християнських церков (Папа Римський, єпископат, духовенство). Місце жінок, як показує М. Дейлі, в ранньому християнстві займало доволі значне місце, але згодом було витіснене і пригнічене патріархальним істеблїшментом християнської церкви. В роботі «По той бік Бога-Отця: на шляху до жіночої філософії звільнення» М. Дейлі зазначає: «Мені не треба посилаючись на жінконенависників отців церкви, як наприклад, Тертуліана, який проголосив жінок «Воротами диявола», або Августина, на погляд якого, жінка не є образом Божим. Я навіть можу не вказувати Фому Аквінського і його численних коментаторів і учнів, які визначали жінок як позашлюбних чоловіків. Я можу не помітити те зауваження, яке зробив Мартін Лютер, коли говорив, що Бог створив Адама господарем над усім творінням, а Єва взяла й змарнувала все це. Я навіть можу не прийняти до уваги той факт, що Джон Нокс написав «Сурма Перша проти Жіночої Навали». Однак, все це, врешті-решт, давно в минулому» [2, с. 3].

Висновок М. Дейлі полягає в тому, що історія християнської церкви в багатьох відношеннях сповнена ідей сексизму, андроцентризму і мізігіонізму. З точки зору теолога, намагання внутрішньо реформувати християнську релігію, безумовно, буде мати результати. У даному контексті авторка говорить про жіночу ординацію, яка на сьогодні досить розповсюджена в англійській, лютеранській, методистській, баптистській та інших протестантських церквах в країнах Північної Америки та західної Європи. Однак, важливо зазначити, що сама наявність жіночої ординації, з точки зору теолога, докорінно не вирішує проблему. В роботі «Гін/Екологія: Метаетика радикального фемінізму» М. Дейлі зазначає: «...Чоловіки є творцями патріархату, планувальниками, контролерами і його легітиматорами. Патріархія – це Батьківщина чоловіків, це Земля Отця, а чоловіки його агенти. Ми живемо в глибоко анти-жіночому суспільстві, в жінконенависній «цивілізації», в якій чоловіки колективно переслідують жінок, нападаючи на нас як на уособлення їх власних параноїдальних страхів... В цьому суспільстві чоловіки гвалтують, забирають жіночу енергію, заперечують економічні та політичні права жінок» [3, с. 28]. В інтерв'ю 1999 року М. Дейлі зазначала, що в її роботі «Гін/Екологія: Ме-

таетика радикального фемінізму» мова йде не про просвітництво в питаннях гендеру і фемінізму в межах християнства. Більш того, з точки зору авторки, поняття «Просвітництво» не входить до її словника її теології. Зосереджуючи свою критику на вченні апостола Павла, М. Дейлі зазначає, що боротьба з патріархальними установками християнства немає особливого змісту. Насправді, вважає авторка, припинення боротьби є її головним підходом. «Мізогіністи! Ненависники! Всі вони. Я вивчала їх. І врешті-решт, я вирішила залишити ці дебати. Бостонський коледж був для мене найбільш передовим у цьому відношенні. Досвід мого звільнення за написання роботи «Церква і друга стаття» навів мене до думки, що немає сенсу очікувати на жодні зміни. Єдиний шлях – залишити його» [1, с. 11]. На переконання М. Дейлі, жінки повинні залишити християнську традицію, вражену вірусом мета-патріархату. В даному випадку ми можемо визначити це крило теології фемінізму як радикальне. Його послідовники розділяють позицію М. Дейлі в тому, що християнство варто остаточно залишити. Це ж стосується й Юдаїзму, Ісламу, Індуїзму, Буддизму, політичних та секулярних ідеологій (Марксизму, Маоїзму). Жінки, заявляє М. Дейлі, більше не можуть перебувати в їх межах.

Протилежної позиції дотримуються теологи Е. Шюсслер-Фьоренца та Р. Рутер. Вони вважають, що жінки не повинні залишати релігійних традицій, а, навпаки, намагатися реформувати їх зсередини. Це крило теології фемінізму можна визначити як помірковане або реформаційне. Особливої уваги представники поміркованого або реформаційного крила теології фемінізму приділяють історичному розвитку християнської традиції. З точки зору Е. Шюсслер-Фьоренци та Р. Рутера, християнська церква I століття н.е. містить чимало прикладів гендерного паритету. Так, в роботі «Zu ihrem Gedächtnis...Eine feministisch-theologische Rekonstruktion der christlichen Ursprünge» (В пам'ять про неї: Феміністично Теологічна Реконструкція Християнських Витоків) Е. Шюсслер-Фьоренца проводить ґрунтовний історико-критичний огляд раннього християнства, зазначаючи: «Члени ранньохристиянського місіонерського руху вважають себе пневматиками (pneumatikoi), тобто наповненими Духом. Згідно посланням апостола Павла, творча сила «Духу» була реалізована через говоріння іншими мовами, видіння, чудеса, пророцтва, а також через вираження взаємної солідарності. Жінки отримали такі ж пророчі дари (харизми), як і чоловіки. Як в юдаїзмі і греко-римському світі, в християнстві дівочтво було тісно пов'язане з даром пророцтва» [7, с. 357]. Проводячи герменевтику послання апостола Павла до Галатів, Е. Шюсслер-Фьоренца зосереджує особливу увагу на третьому розділі, зазначаючи, що з 26 по 28 вірш ми зустрічаємо ранньохристиянську формулу хрещення, яка мала наступний вигляд:

1. 3.26 а – ми всі є дітьми Божими;
2. 3.27 а – скільки було хрещено в Христі;
- 3.27 b – скільки було одягнених у Христа;
3. 3.28 а – немає ні юдея, ні язичника;
- 3.28 b – немає ні раба, ні вільного;
- 3.28 с – немає ні чоловічої статі, ні жіночої;
4. Бо ви всі єдині» [7, с. 259].

З точки зору Е. Шюсслер-Фьоренци, ранньохристиянський теологічний досвід полягає в тому, що гендерна полярність і гендерні ролі повинні бути відкинута для того, щоб наслідувати Царство Небесне. Іншими словами, християнин не повинен бачити інших людей як сексуальних об'єктів або за їх гендерними маркерами: чоловік – жінка. Християнин повинен приймати людей як членів однієї «Божої сім'ї», як братів та сестер. Жінки і чоловіки в християнській общині не визначаються за їх сексуально-репродуктивними функціями або їх культурними і соціальними гендерними ролями. Їх функції характеризуються лише учнівством та духовними повноваженнями. Дослідниця не вбачає серйозних протиріч між теологію

фемінізму і християнською традицією, вважаючи її культурно-історичними та духовними витокami. Разом з тим, варто зазначити, що для представників цього руху вільний дух раннього християнства був втрачений в процесі його історичного розвитку. Демократичний дух Нового Заповіту замінив мета-патріархальний дух християнської церкви. На прикладі Е. Шюсслер-Фьоренци ми можемо бачити, яке важливе значення для представників теології фемінізму має біблеїстика і герменевтика. Так у роботі «*Goddesses and the Divine Feminine: a Western Religious History*» (Богині і Божественна Жіночність: Західна Релігійна Історія) Р. Рутер звертає увагу на те, що: «Єврейські Писання зображали стосунки Бога та Ізраїлю як караючого чоловіка і бунтівливу жінку. В цих же Писаннях містилося уявлення про майбутній час викуплення, коли ці стосунки набудуть форми повноти любові. Саме тому рабини дозволили включити «Пісень Піснів» до канону, вбачаючи в останній алегорію майбутнього блаженства. Християнська церква спадкувала цю шлюбну метафору і передала її по відношенню до Христа та Екклесії (Церкви). Для християн церква була початком тієї есхатологічної нареченої, в якій весь гріх буде остаточно переможеним. Християни були дітьми вільної жінки, небесного Єрусалиму; євреї були дітьми рабині, Агар, чії діти будуть у вигнанні (Галатів 4:21-31). В другому посланні до Коринтян, розділ одинадцятий, вірш другий Павло говорить про те, що він представив Христу чисту наречену і не бажає її спотворення ерессю [5, с. 137–138].

Особливої уваги заслуговує той факт, що теологія фемінізму не вибудовує певні теологічні фрейми. Її відкритість біблійним студіям (історико-критичному дослідженню текстів Святого Письма і історії церкви) дозволила сформувати чітку теологічну позицію. За словами Р. Рутер, сьогодні представники теології фемінізму працюють в таких сферах як: Єврейські Писання (Старий Заповіт), Новий Заповіт, історія церкви, етика, пасторська психологія, проповідь і поклоніння, систематична теологія. Авторка зазначає, що вони більше не обмежуються «феміністичним» гетто в професійній теології. Більш того, теологія фемінізму стала відкритою для наук соціально-гуманітарного і природничого напрямків. Водночас вороже ставлення церков до «фемініних» питань тільки сприяє розширенню розриву між церквою і академією [6, с. 11].

Сьогодні християнська феміністична теологія представлена не тільки двома крилами – радикальним і поміркованим, вона включає в себе і такі напрямки як вуманізм (афроамериканську версію європейської теології фемінізму) та азійську теологію фемінізму. Загалом можна констатувати, що теологія фемінізму, від початку, будучи виключно християнським явищем, справила вплив не тільки на християнські конфесії. Саме під впливом теології фемінізму в другій половині ХХ століття в Ісламі, Буддизмі, Сикхізмі та Індуїзмі починають виникати аналогічні рухи.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Bridle D. No man's land: An interview with Mary Daly // *What is Enlightenment Magazine*, 1999, 16, Fall – Winter, viewed 27 October 2011.
2. Daly M. *Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation*. – Boston: Beacon Press, 1985. – 225 p.
3. Daly M. *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*. – Boston: Beacon Press, 1978. – 484 p.
4. Ford D. F. *Introduction to the Modern Theology* // *The modern theologians: an introduction to Christian theology since 1918*. – 3rd ed. by Blackwell Publishing Ltd, 2005. – P. 1–15.
5. Ruether R. R. *Goddesses and the Divine Feminine: A Western Religious History*. – Berkeley and Los Angeles: University of Californian Press, 2005. – 381 p.
6. Ruether R. R. *The emergence of Christian feminist theology* // *Cambridge companion to Feminist Theology* / edited by Susan F. Parsons. – Cambridge University Press, 2004. – P. 3–22.
7. Schüssler F. E. *Zu ihrem Gedächtnis ...Eine feministisch-theologische Rekonstruktion*

der christlichen Ursprünge /. – Aus dem amerikan. Engl. übers. Von Christine Schaumberger. – 2. Aufl. – Gütersloh: Kaiser; Gütersloh: Gütersloher Verl. – Haus, 1993\ Einheitssacht.: In memory of her <dt.>. – 426 S.

REFERENCES:

1. Bridle D. No man's land: An interview with Mary Daly // What is Enlightenment Magazine, 1999, 16, Fall – Winter, viewed 27 October 2011.
2. Daly M. Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation. – Boston: Beacon Press, 1985. – 225 p.
3. Daly M. Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism. – Boston: Beacon Press, 1978. – 484 p.
4. Ford D. F. Introduction to the Modern Theology // The modern theologians: an introduction to Christian theology since 1918. – 3rd ed. by Blackwell Publishing Ltd, 2005. – P. 1–15.
5. Ruether R. R. Goddesses and the Divine Feminine: A Western Religious History. – Berkeley and Los Angeles: University of Californian Press, 2005. – 381 p.
6. Ruether R. R. The emergence of Christian feminist theology // Cambridge companion to Feminist Theology / edited by Susan F. Parsons. – Cambridge University Press, 2004. – P. 3–22.
7. Schüssler F. E. Zu ihrem Gedächtnis ...Eine feministisch-theologische Rekonstruktion der christlichen Ursprünge. – Aus dem amerikan. Engl. übers. Von Christine Schaumberger. – 2. Aufl. – Gütersloh: Kaiser; Gütersloh: Gütersloher Verl. – Haus, 1993, Einheitssacht.: In memory of her <dt.>. – 426 S.

Данканич А. С., кандидат философских наук, доцент кафедры философии, Днепровский национальный университет им. Олеся Гончара (Украина, Днепр), E-mail: artem_dankanich@yahoo.com

Філософские основания теологии феминизма.

Аннотация. Хорошо известно, что заданием теологии феминизма есть критический анализ и реконструкция гендерных парадигм в теологическом измерении. Она поддаёт сомнению сомнительную теологию, которая обосновывает доминирование мужчин, рассматривая последних как носителей Божественного, богоподобия и возможности представлять Бога на уровне церковных лидеров. Теологи М. Дейли, Р. Рутер, Е. Шюслер-Фьоренца настаивают на том, что объектом критики теологии феминизма выступает также позиция, согласно которой, женщины были созданы Богом, для того, чтобы быть покорными мужчинам, а любые попытки не признавать подобного рода субординацию рассматриваются как грех.

Ключевые слова: теология феминизма, христианство, традиция.

Dankanich A. S., PhD in philosophical science, associate professor of the Department of philosophy, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine, Dnipro), E-mail: artem_dankanich@yahoo.com

Philosophical Foundations of Feminist Theology.

Abstract. It is widely known that the main task of Feminist theology is feminist critique and reconstruction of gender paradigms into the theological realm. They question patterns of theology that justify male dominance and female subordination, such as exclusive male language for God, the view that males are more like God than females, that only males can represent God as leaders in church and society. M. Daly, R. Ruether, Elisabeth Schüssler Fiorenza pay attention that women are created by God to be subordinate to males and thus sin by rejecting this subordination.

Keywords: feminist theology, Christianity, tradition.